

วรรณกรรมโลกศาสตร์ของไทย กับบริบททางสังคมแห่งยุคสมัย

นิตยา แก้วคัลณา*

ไตรภูมิภค หรือไตรภูมิพระร่วงและไตรภูมิโลกวินิจฉัย นับเป็นวรรณกรรมโลกศาสตร์ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมไทย ทั้งในทางอุดมคติ อุดมการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม ศิลปกรรม ภาษาและวรรณคดี ตลอดจนอิทธิพลในทางศีลธรรมด้วย วรรณกรรมโลกศาสตร์ จึงมิได้เป็นเพียงการนำเสนอภาพโลกและจักรวาลทางภูมิศาสตร์ แต่ยังแสดงความเป็นอนิจจัง ของธรรมชาติก่อให้เกิดความสังเวช ละเว้นจากการทำบาป มุ่งปฏิบัติตามหลักคุณธรรม อันเป็นคุณงามความดีด้วยความไม่ประมาท

การศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์ของนักวิชาการ มีทั้งการศึกษาความงดงามเชิงสุนทรียะ การศึกษาโดยใช้ศาสตร์อื่นมาประกอบการพิจารณาวรรณกรรม ซึ่งมีทั้ง ปรัชญา สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ จริยศาสตร์ ทำให้การศึกษาวรรณกรรม ขยายออกไปในวงกว้าง ในบทความนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์ บางส่วนโดยพิจารณาในแง่ของกลวิธีการสร้างสรรค์โดยเฉพาะการร้อยเรียงโครงเรื่อง รวมทั้งพิจารณาเรื่องผู้ปกครองและการกระทำผิดศีลธรรมของคนในสังคมอันจะชี้ให้เห็นว่าการรังสรรค์วรรณกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้บริบททางสังคมที่ต่างกับการเสนอแนวคิดก็ต่างกันไปด้วย

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เหตุปัจจัยแห่งการรังสรรค์วรรณกรรมโลกศาสตร์

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการรังสรรค์วรรณกรรมโลกศาสตร์ น่าจะเกิดด้วยเหตุดังนี้

๑) พระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์

วรรณกรรมโลกศาสตร์ทั้งสองเรื่องเกิดจากพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ พระญาติไทยทรงบันทึกพระราชประสงค์ไว้ในไตรภูมิพระร่วงว่า “เพื่อมีอรรถพระอภิธรรม และจะใคร่เทศนาแก่พระมารดาท่านอื่นหนึ่ง” (กรมศิลปากร, ๒๕๓๙, น. ๑๖) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เจ้ากรมอาลักษณ์ เรียบเรียงไตรภูมิโลกวินิจจัยขึ้นเพราะ “ไตรภูมิภคที่แต่งไว้ นั้น บัน แยกแยกกันเป็นส่วนๆ คารมไม่เสมอกัน ขึ้นๆ ลงๆ กว้างกันอยู่เป็นอันมาก ที่ยังวิปลาส คลาดเคลื่อน ว่าเนื้อความไม่สมด้วยพระบาลีและพระอรรถกถานั้นก็มี ถ้าแต่งขึ้นใหม่ ให้เป็นคารมเดียว ชำระตัดแปลงเสียให้ดี” (ธรรมปรีชา (แก้ว), ๒๕๒๐, น. ๓) อย่างไรก็ดี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานอธิบาย พระราชประสงค์นี้ไว้ว่าไตรภูมิ ๒ ฉบับเดิมที่ให้แต่งเนื้อความไม่เสมอกัน จึงให้มีการ แต่งใหม่ แต่ในไตรภูมิ ๒ ฉบับเดิมนั้นในบางแห่งไม่มีกรกล่าวถึงหนังสือไตรภูมิภค ของพระญาติไทยแต่อย่างใด เป็นที่เข้าใจกันว่าสูญหายไปแต่ครั้งเสียกรุงเก่า พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งขึ้นใหม่

๒) ก่อเกิดพระพุทธศาสนา

พระญาติไทยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วงด้วยเหตุผล “เพื่อ จำริญพระธรรมโสด” (กรมศิลปากร, ๒๕๓๙, น. ๑๖) อีกทั้งเป็นสื่อความคิดเรื่อง พระศรีอาริย์ให้ผู้คนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอาริย์ว่า “ผู้ใดจะปรารถนา สวรรค์นิพพาน จงสดับฟังไตรภูมิภคด้วยทำนุก่อสร้างอย่าได้ประมาทสักอันดังนี้จึงจะ ได้พบพระศรีอาริย์เมตรีเจ้าเมื่อจะลงมาตรัสแก้สัพพัญญุตญาณในโลกนี้แล” (กรม ศิลปากร, ๒๕๓๙, น. ๑๖-๑๗) ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการเรียบเรียงวรรณกรรม เรื่องไตรภูมิโลกวินิจจัยเพราะเหตุแห่งการค้ำจุนพระพุทธศาสนา ซึ่งองค์พระมหากษัตริย์ “ทรงพระราชศรัทธาปรารถนาพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ ตั้งพระนฤทัยทะนุบำรุง พระบวรพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองปมีได้ละเลยในการกุศลที่จะบำรุงพระพุทธศาสนา” (ธรรมปรีชา (แก้ว), ๒๕๒๐, น. ๑) อีกทั้งยัง “เพื่อจะให้สาธุชนทั้งปวงได้รับพระราช

ทานฟังแล้ว จะได้บังเกิดความเลื่อมใสในพระบรมพุทธานันประการ ๑” (ธรรมปรีชา (แก้ว), ๒๕๒๐, น. ๒)

๓) คติธรรมคำสอน

นโยบายของการปกครองบ้านเมืองโดยทั่วไปมักขึ้นอยู่กับการศึกษาเรื่องคติธรรมคำสอนด้วยโดยเฉพาะคำสอนผู้อยู่ได้ปกครอง ดังปรากฏในตอนพรรณนาภาพนรกและเปรตภูมิที่สร้างความรู้สึกลัวหวาดกลัวขึ้นในจิตใจของผู้อ่านผู้ฟัง นับได้ว่าเป็นการสั่งสอนเชิงจริยธรรมให้คนกลัวบาป บุญ คุณ โทษ ไม่กล้ากระทำความผิด เป็นการควบคุมความประพฤติโดยใช้เครื่องมือประเภทวรรณกรรมเป็นสื่อ

๔) อหังการกวี

ในไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงหลักฐานการเล่าเรียนของพระญาติไท่ว่า “ธ ได้ฟังได้เรียนแต่สำนักนิพระสงฆ์เจ้าทั้งหลาย คือ พระมหาเถรมุณีพงษ์ เป็นอาทิครูเรียนแต่พระอนโนมทัสสีและพระมหาเถรธรรมपालเจ้าบ้าง พระมหาเถรสิทธิธัตถเจ้าบ้าง พระมหาเถรพุทธพงศ์เจ้าบ้าง พระมหาเถรปัญญาหนะบ้าง เรียนแต่ราชบัณฑิตผู้หนึ่งชื่ออุปลเนน ราชบัณฑิตผู้หนึ่งชื่ออทรายราชบัณฑิต เรียนแต่ไกลด้วยสารพิสัย แต่พระมหาเถรพุทธโฆษาจารย์ในเมืองหริภุญไชย” (กรมศิลปากร, ๒๕๓๙, น. ๑๖) ตอนท้ายเรื่องยังกล่าวถึงการเรียนจากสำนักอื่นๆ อีก เป็นไปได้ว่าการเล่าเรียนกับนักปราชญ์ราชบัณฑิตเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดอหังการ สร้างสรรค์วรรณกรรมโลกศาสตร์นี้อันก่อปรด้วยที่มาจากคัมภีร์ต่างๆ ส่วนผู้เรียบเรียงไตรภูมิโลกวินิจฉัยก็เป็นปราชญ์ผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย ชำนาญทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี ผลงานของท่านล้วนเป็นงานที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่แปลและเรียบเรียง เช่น รัตนพิมพ์วงศ์ มหาวงศ์ เป็นต้น เป็นที่ยอมรับนับถือของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดฯ ให้เรียบเรียงเรื่องไตรภูมิโลกวินิจฉัย ก็น่าจะเป็นความภูมิใจของกวี ด้วยความอหังการและวิริยะ มั่นใจในความรอบรู้ของตน จึงได้กล่าวจุดมุ่งหมายไว้ประการหนึ่งที่ทำให้มองเห็นอหังการของกวีผู้นี้ว่า “ในที่นี้ข้าพระองค์จะยกเอามาวิไลขนา เป็นแต่ใจความโดยนัยเอกเทศ เพื่อจะสงเคราะห์แก่ปัจฉิมขนาตาสัตว์สุดท้ายภายหลัง ที่ไม่ได้เล่าไม่ได้เรียนพระไตรปิฎกนั้น จะให้ได้ลำดับรับฟังเป็นธรรมสวนานินสงฆ์ จะรู้ซึ่งพระคุณแห่งสมเด็จพระพุทธองค์โดยนัยเอกเทศ แต่พอประดับสติปัญญา อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ อย่าให้เสียที่ได้เกิดมา พบพระพุทธานัน ผู้มีศรัทธาจงมนสิการกำหนดเกิด” (กรมศิลปากร, ๒๕๓๙, น. ๒๑)

การร้อยเรียงโครงเรื่องในวรรณกรรมโลกศาสตร์สองสมัย

โครงเรื่องหลักหรือการร้อยเรียงโครงเรื่องในวรรณกรรมโลกศาสตร์สมัย สุโขทัยและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นน่าสนใจพิจารณาว่าเหมือนหรือแตกต่างกัน ทั้งยังอาจเป็นส่วนที่จะสื่อให้เห็นความคิดของกวีในการรังสรรค์หรือเรียบเรียงวรรณกรรมโลกศาสตร์นี้

โครงเรื่องของไตรภูมิพระร่วง

๑. คาถานมัสการ (คำไหว้ครุภาษาบาลี)
๒. บานแพนและหนังสืออุเทศ
๓. เนื้อหา ประกอบด้วย
 - อารัมพจน์ (ให้ภาพรวมทั้งหมดของเรื่อง อันเป็นโครงร่างคร่าวๆ แก่ผู้ฟัง เพื่อให้เข้าใจองค์ประกอบทั้ง ๓๑ ภูมิของไตรภูมิก่อนเข้าสู่รายละเอียด)
 - เนื้อหา (แบ่งเป็นกัณฑ์)
 ๑. **ปฐมกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงนรกภูมิอย่างละเอียดทั้งนรกใหญ่ นรกป่าว โลกัณฑ์นรก มหาอเวจีนรก
 ๒. **ทุติยกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงตวิจจานภูมิ
 ๓. **ตติยกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงเปรตภูมิ
 ๔. **จตุตถกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงอสุรกายภูมิ
 ๕. **ปัญจมกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงมनुสสภูมิในทวีปทั้ง ๔ พระมหากัณฑ์พรดิราช แก้ว ๗ ประการของพระมหากัณฑ์พรดิ พระเจ้าอโศกมหาราช ไซติก เศรษฐี บุญกิริยาวัดดู และโยนิปฏิสนธิประเภทต่างๆ ของมนุษย์
 ๖. **ฉกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงฉกามาพจรภูมิ คือ สวรรค์ ๖ ชั้น (จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรมิมิตวสวัตตี)
 ๗. **สัตตมกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงรูปาวจรภูมิ ได้แก่ รูปพรหม ๑๖ ชั้น
 ๘. **อัฐมกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงอรุปาวจรภูมิ ได้แก่ อรูปภูมิ ๔ ชั้น และฉัพพรรณรังสี
 ๙. **นวมกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงอวินิโภครูป ได้แก่ อนิจจลักษณะ มีภูเขาและแม่น้ำ ดวงดาวต่างๆ (พระอาทิตย์ - พระจันทร์ - นวเคราะห์ - ดารากร) ชมพูทวีป ป่าหิมพานต์

๑๐. **ทสมกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงโอกาสมหากัลปสูญญตา ได้แก่ กัลปวินาศและอุบัติ คือการสิ้นและเกิดกัลปใหม่

๑๑. **เอกาทสมกัณฑ์** มีเนื้อหากล่าวถึงนิพพานถา ได้แก่ วิธีปฏิบัติ เพื่อบรรลุนิพพาน

- อวสานพจน์ (จุดมุ่งหมายในการแต่ง นามผู้นิพนธ์ วัน เดือน ปี คัมภีร์ อุเทศ และประโยชน์ของการศึกษา)

โครงเรื่องของไตรภูมิโลกวินิจจัย

๑. คำปรารภ (บานแผนก)

๒. เนื้อหา ประกอบด้วย

๑. **ปฐมปริจเจท** (ค่านมัสการพระรัตนตรัย พรรณนาพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ โลกแห่งวัตถุ จักรวาล การเกิดและดับสลาย)

๒. **ทุติปริจเจท** (วิวัฒนาการของโลก)

๓. **ตติปริจเจท** ประกอบด้วย

๑. ที่ปกถา กล่าวถึง

- ทวีปทั้ง ๔

- ป่าหิมพานต์

- สัตว์หิมพานต์

- เมืองโสฬสต่างๆ

- จักรวรรดิวัตร

- ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

- ศาสนาพระศรีอารีย

๒. นiryกถา

๓. เปตกถา

๔. ตริจจานกถา

๕. มนุสสกถา

๖. เทวโลกกถา

๗. รูปภวกถา (พรหมโลก)

๘. อรูปภวกถาและนิพพานธรรม

เมื่อพิจารณาโครงเรื่องในเรื่องไตรภูมิพระร่วงและไตรภูมิโลกวินิจจัยแล้วจะเห็นได้ว่าแตกต่างกัน การเรียงลำดับในไตรภูมิโลกวินิจจัยมีได้เรียงลำดับเรื่องราวใน “ปริจเฉท” เหมือนใน “กัณฑ์” ของไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิโลกวินิจจัยเริ่มด้วยโลกแห่งวัตถุ กำเนิดโลกและจักรวาล วิวัฒนาการของโลก แล้วจึงกล่าวถึงภพภูมิต่างๆ ซึ่งจะสลับกับไตรภูมิพระร่วงที่เริ่มด้วยภพภูมิต่างๆ ก่อน มีข้อสังเกตว่าในการเปิดเรื่องในไตรภูมิพระร่วงซึ่งให้เห็นภาพของนรกก่อนนั้น เป็นเสมือนการสื่อความสำคัญในการสั่งสอนจริยธรรมการทำบุญ การทำบาป ถ้าทำบาปจะต้องตกนรก อันเป็นนโยบายทางอ้อมในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคม ในขณะที่การเปิดเรื่องไตรภูมิโลกวินิจจัยให้ความสำคัญกับการสร้างโลก อาจจะเป็นนัยยะของการตั้งบ้านเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็อาจเป็นได้

นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตอีกว่าในไตรภูมิพระร่วงเมื่อจบความพรรณนาในแต่ละกัณฑ์ ผู้นิพนธ์จะจบการพรรณนาในทำนองเดียวกันโดยใช้คำว่า “โดยสังเขปแล้วเท่านั้นแล” เช่น ในปฐมกัณฑ์จบด้วยข้อความว่า “กล่าวถึงฝูงสัตว์อันเกิดในนรกภูมิอันเป็นปฐมกัณฑ์โดยสังเขปเท่านั้นแล” หรือ ในกัณฑ์สุดท้ายนวมกัณฑ์ก็จบด้วยข้อความทำนองเดียวกันว่า “กล่าวถึงอวินิพโคครูปอันเป็นนวมกัณฑ์โดยสังเขปเท่านั้นแล” การกล่าวสรุปว่าคัดเลือกเนื้อหาแต่ละตอนมาพอสังเขปนี้เสมือนมีผู้ทำหน้าที่บรรณาธิการมีจุดมุ่งหมาย มีแนวคิดในการเลือกสรรเนื้อหาที่ต้องการนำมาสื่อกับผู้อ่านผู้ฟัง ในขณะที่ไตรภูมิโลกวินิจจัยมุ่งประมวลสาระอันพิสดาร ตามพระบรมราชโองการที่ว่า “ที่ไหนยังเป็นสังเขปกถาย่นย่ออยู่นั้น แต่งเพิ่มเติมเข้าให้พิสดาร” (ธรรมปรีชา (แก้ว), ๒๕๒๐, น. ๓) ด้วยการรวมจากคัมภีร์ต่างๆ มาจัดประมวลไว้ จึงมีลักษณะเป็นตำราทางวิชาการอันแสดงถึงวิวัฒนาการทางการเขียนของวรรณกรรมโลกศาสตร์ของไทย

พระยาจักรพรรดิราชกับการสื่อแนวคิดเรื่องผู้ปกครอง

ไตรภูมิพระร่วงและไตรภูมิโลกวินิจจัยกล่าวถึงพระยาจักรพรรดิราชเหมือนกัน แต่มีได้เป็นไปในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ วรรณกรรมโลกศาสตร์เรื่องไตรภูมิพระร่วงบรรยายถึงบุญบารมีของพระยาจักรพรรดิราชในชมพูทวีปว่า การเกิดมาเป็นพระยาจักรพรรดิราช มียศศักดิ์ มีอำนาจ ต้องเป็นผู้ที่เคยทำบุญมาแล้วมากมาย และจะได้เป็นมหาจักรพรรดิปราบได้ทั่วจักรวาล โดยมีกัณฑ์แก้วเป็นของคู่บุญ เสด็จไปปราบได้ทั้ง ๔ ทวีป ทั้งได้ประทานโอวาทให้ชาวชมพูทวีปเหล่านั้นประพฤติธรรม ทรง

สั่งสอนเจ้าเมืองต่างๆ ให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม อันเป็นหลักของนักปกครอง ได้แก่ ผู้เป็นท้าวพระยาทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ตัดสินความเที่ยงธรรม ตั้งอยู่ในเบญจศีล เก็บเก็บข้าวจากชาวนา ๑ ส่วน จาก ๑๐ ส่วน ถ้าชาวนาไม่ได้ข้าวก็มีควรถูกเก็บ เลี้ยงดูทหารทั้งหลายมิให้อดอยาก ให้ทำงานแต่พอควร ออย่าหนักเกินไป และไม่ควรรู้คนแค้นแก่ทำงาน เก็บส่วยจากราชฏมตามแบบโบราณด้วยความชอบธรรม ให้ผู้ทำมาค้าขายกู้เงินไปทำทุนค้าขายโดยไม่คิดดอกเบี้ย ให้ทรัพย์แก่ภรรยาข้าราชการผู้น้อย ผู้ใหญ่ทั้งหลาย เลี้ยงดูสมณะพราหมณ์และนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้ธรรม และให้รางวัลแก่ผู้ทำความดีความชอบ เป็นต้น

เป็นที่สังเกตว่า หลักธรรมที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วงนี้เป็นหลักธรรมเรื่องทศพิธราชธรรม ในขณะที่วรรณคดีเรื่องไตรภูมิโลกวิเนจยกล่าวว่ามีผู้ที่จะเป็นพระยาจักรพรรดิราช หรือพระมหากษัตริย์ต้องรู้หลักปฏิบัติในจักรวรรดิวัตร (วัตรหรือหลักความประพฤติหรือหน้าที่ของพระจักรพรรดิ) ที่ว่าด้วยพระยาจักรพรรดิราชโดยตรง นอกจากพระมหากษัตริย์พึงรู้หลักปฏิบัติในจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการแล้วยังต้องรู้และประพฤติในทศกุตสภกรรม ๑๐ ประการ คือ กายสุจริต ๓ วชิสุจริต ๔ มโนสุจริต ๓ และธรรม ๓ ประการ คือ รักชธรรม (ไม่เบียดเบียนสัตว์ มีจิตเมตตา) อารวณธรรม (พระราชทานน้ำนุ่ง บ้านเรือน ทรัพย์แก่บุคคลที่ควรสงเคราะห์) และคฤติธรรม (คุ้มครองป้องกันภัยมิให้เบียดเบียนชนทั้งปวง)

การกล่าวถึงพระยาจักรพรรดิราชในวรรณกรรมโลกศาสตร์สองสมัยนี้ชี้ให้เห็นภาพลักษณ์ของผู้ปกครอง ผู้ปกครองในสมัยสุโขทัยทรงธรรมนำการปกครอง ถ้าเมื่อใดผู้ปกครองกระทำผิดทำนองคลองธรรม บ้านเมืองจะเกิดเหตุวิปริต ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล พืชผลเสียหาย สะท้อนให้เห็นว่าการปกครองบ้านเมืองด้วยความชอบธรรมของผู้ปกครองก็จะทำให้บ้านเมืองและทวยราษฎร์อยู่ดีมีสุข ดังความว่า

มิแล้วท้าวพระยาองค์ใด แลเสวยราชสมบัติแล้ว แลทำความชอบธรรมได้ ไพรฟ้าข้าไท ทั้งหลายก็อยู่เย็นเป็นสุข ได้หลักชาติในศรีสมบัติ เพราะด้วยบุญสมภารของท่านผู้เป็นเจ้าของจอม แลเข้าน้ำข้าปลาอาหารแก้วหวานแสนลัดเนาวรัตนเงินทอง ผ้าผ่อนแพรพรรณนั้นก็บริบูรณ์ อีกฝูงเทวาฟ้าฝนนั้นก็ตกชอบระดูกาล บม้น้อยบม้มาก ทั้งเข้าในนาทั้งปลาในน้ำกับหอนรู้ร่วงโรยเสียไปด้วยฝนแล้งเลย อันหนึ่ง วันคืนและปีเดือนทั้งหลายป่หอนรู้หลากเลย อันหนึ่งฝูงเทพดา รักษาทั้งหลายอันอยู่รักษา เป็นเลื้อบ้านทรงเมือง ท่านก็รักษาดุจเกรงท้าวพระยา

ผู้ได้กระทำความอันชอบด้วยคลองธรรมนั้นแล แลท้าวพระญาองค์ใดกระทำความอันปมิชอบคลองธรรมนั้น เทวดาฟ้าฝนก็พิปริต แม้นทำไรไถนาที่บันดาลให้เสียหายตายด้วยแล้งแลฝนแล อันหนึ่ง ผลไม้ทั้งหลายแลพืชอันเกิดเหนือแผ่นดินอันมีโอชารสอันดีอร่อยนั้นก็กลับหายไปเสีย เมื่อโอชารสนั้นจรมลงไปได้แผ่นดินสิ้นทั้งต้นแลลำอันปลูกนั้น มันปมิงามเลย ทั้งแดดแลลมทั้งฝนแลเดือนดาว ก็ปมิชอบอุตุกาลดังเก่าเลย เพราะว่าท้าวพระญากระทำปมิชอบธรรมนั้น (ศิลาจาร, ๒๕๒๐, น. ๗๘ - ๗๙)

ส่วนแนวคิดเรื่องผู้ปกครองในวรรณกรรมโลกศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ผู้ปกครองต้องทำงานหนัก เพื่ออาณาจักร และประชาราษฎร์ มิได้ด้วยบุญบารมี จึงได้เป็นพระยาจักรพรรดิราช ดังความว่า

ธรรมดาบรมจักรนั้น ย่อมปฏิบัติในจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการนี้ทุกๆ พระองค์ ถ้าเกียจคร้านอยู่ ไม่อุตสาหะปฏิบัติในจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการนี้ ถึงบุญจะมีก็มิอาจยังจักรแก้วให้มาสู่สำนักแห่งตนได้ ต่อเมื่อใดบุญหลังก็มี ในปัจจุบันนี้ก็มิเกียจคร้าน ประพฤติซึ่งทศกฐลกรรมบถ ๑๐ ประการ บริสุทธิบริบูรณ์ ตั้งทศกฐลกรรมบถไว้เป็นพื้นแล้ว แลปลูกต้นไม้แก้ว ๑๒ ต้น คือปฏิบัติในจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการโดยนัยดังพรรณนามาเอาธรรม ๓ ประการ คือ รักษาธรรม อารวณธรรม แลคฤตธรรมนั้นเป็นอุทกธาราอันเย็นใส หมั่นรดหมั่นลาดไปในต้นไม้แก้ว ๑๒ ต้น คือ จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ เมื่อต้นไม้คือจักรวรรดิวัตรจำเจริญขึ้นบริบูรณ์ในสันดานแห่งบรมกษัตริย์แล้ว ทิพรตนะจักรแก้วก็จะผัดผ่นลอยมาสู่สำนักแห่งบรมกษัตริย์นั้นเป็นอันเที่ยงแท้ (ธรรมปรีชา (แก้ว), ๒๕๒๐, น. ๙ - ๑๐)

อาจจะกล่าวได้ว่า ไตรภูมิโลกวินิจฉัยมิได้นำเสนอเนื้อหาตามหลักวิชาการอย่างเดียว ยังคงสื่อความสำคัญให้เห็นนัยยะบางประการ เกี่ยวเนื่องกับการเรียบเรียงวรรณกรรมโลกศาสตร์ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเป็นช่วงเวลาทีพระองค์ทรงสร้างความมั่นคงให้แก่บ้านเมือง

ว่าด้วยนรกและเปรตภูมิกับการกระทำผิดศีลธรรมในสังคม

ตอนที่ว่าด้วยนรกและเปรตภูมิในไตรภูมิพระร่วง สื่อแสดงนัยยะเรื่องการกระทำผิดศีลธรรมของคนในสมัยสุโขทัย เพราะถ้าไม่มีก็ไม่จำเป็นต้องบอกผลของการกระทำผิดนั้นๆ ว่าต้องรับผลกระทบอย่างไร การบอกการกระทำผิดศีลธรรมและผลอันพึงได้รับจึงเป็นเสมือนการบอกถึงการละเมิดหรือการกระทำผิดศีลธรรมที่คนในสังคมปฏิบัติด้วย

คนที่กระทำผิดมีทั้งชาวบ้าน ข้าราชการ และผู้ปกครอง สิ่งที่ทำผิดนั้นมีทั้งผิดต่อคนทั่วไป บิดามารดา สมณะพราหมณ์ผู้มีศีล ครูอาจารย์ และสัตว์มีชีวิต

กระทำผิดศีลธรรมของคนในสมัยสุโขทัยที่กระทำต่อคนทั่วไปมีทั้งทางกาย วาจา และใจ เช่น

- ◇ วิชาคนมั่งมี ดูถูกดูแคลนคนยากไร้
- ◇ ตระหนี่ทรัพย์ ไม่ให้ทาน และยังห้ามผู้อื่นมิให้ให้ทาน
- ◇ ไม่ยอมให้ทาน โดยโกหกว่าไม่มีข้าว และยังบอกว่าไม่ได้โกหก
- ◇ ทำร้ายหรือล่อลวงเอาทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตน
- ◇ ลักทรัพย์ของผู้อื่น หรือกล่าวร้ายว่าผู้อื่นเป็นโจร หลอกลวงเอาทรัพย์ของ

ผู้อื่น

- ◇ ลักเนื้อของผู้อื่นมากิน แล้วปฏิเสธว่าไม่ได้ลัก
- ◇ ลวงให้ผู้อื่นบริจาคทรัพย์ทำบุญ แล้วเอาทรัพย์นั้นมาเป็นประโยชน์ส่วนตน
- ◇ ช่มเหงคนเข็ญใจ
- ◇ ผู้ใดเจรจาซื้อสิ่งของว่าจะให้เงิน และทำกลอุบายว่าผู้้นั้นโกงตาชั่ง แล้วโกง

เอาสิ่งของนั้นมาโดยไม่ได้ให้เงิน

- ◇ ผู้ที่มีมีจิตอาทิสู้ ไม่รู้จักบุญคุณทำแต่บาป
- ◇ พุดจาเงลาละแหละ ส่อเสียด สบประมาท หยาบคายต่อผู้อื่น และยังกล่าว

มุสา

- ◇ ตีมเหล่าเมามาย
- ◇ เป็นชู้กับภรรยาหรือสามีผู้อื่น
- ◇ เอาข้าวสับปนข้าวดีไปหลอกขายให้ผู้อื่น
- ◇ ให้ยาแก้หญิงมีครรภ์กินเพื่อให้แท้งลูก
- ◇ เป็นนายเมืองตัดสินความไม่เป็นธรรมและกินสินจ้าง

กระทำผิดต่อบิดามารดา เช่น

- ◇ ทำร้ายพ่อแม่ กล่าวร้ายพ่อแม่
- ◇ ตีโบกพ่อแม่ด้วยมือ ด้วยไม้ ด้วยเชือก

กระทำผิดศีลธรรมต่อสมณะพราหมณ์ผู้มีศีล เช่น

- ◇ มิได้ยำเกรง
- ◇ กล่าวร้ายสมณะพราหมณ์ผู้มีศีลและสบประมาท

- ◇ กล่าวให้ร้ายผู้มีศีลโดยไม่เป็นความจริง กล่าวร้ายให้ท่านได้รับความอับอาย
 - ◇ ตีสมนะพรหมณ์ผู้มีศีล
 - ◇ ทำร้ายพระสงฆ์ ผู้มีคุณผู้มีศีล
 - ◇ ข้อโกงเอาทรัพย์สินของสงฆ์มาเป็นของตน
 - ◇ ยุยงพระสงฆ์ ให้ผิดใจกัน
 - ◇ เอาข้าวและน้ำเหลือเดน ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์
 - ◇ เอาเนื้อสัตว์ทั้งที่มีเล็บและไม่มีเล็บ ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์
- กระทำผิดศีลธรรมต่อครูบาอาจารย์ เช่น
- ◇ กล่าวขวัณครูบาอาจารย์ (กล่าวขวัณหมายถึงกล่าวดูเตียน)
- กระทำผิดศีลธรรมต่อสัตว์มีชีวิต เช่น
- ◇ ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
 - ◇ เผลอป่าทำให้สัตว์ป่าถูกไฟคลอกตาย
 - ◇ ผู้ที่ฆ่าปลาและหามาขายกลางตลาด
 - ◇ กลางวันเป็นพรานล่าเนื้อ กลางคืนจำศีล

ส่วนในไตรภูมิโลกวินิจฉัยกล่าวถึงการกระทำผิดศีลธรรมในนรกภูมิและเปรตภูมิไว้เช่นกัน การกระทำผิดศีลธรรมมีทั้งต่อคนทั่วไป บิดามารดา สมณะพรหมณ์ผู้มีศีล ครูอาจารย์ และสัตว์มีชีวิตเช่นเดียวกับในไตรภูมิพระร่วง แต่มีรายละเอียดของการกระทำผิดศีลธรรมเพิ่มมากขึ้น

การกระทำผิดต่อคนทั่วไปมีทั้งกาย วาจา และใจ เช่น

- ◇ ผู้ทำโจรกรรมปล้นบ้านเรือน ฆ่าชาวบ้าน และยังเข้าสู่สงคราม ฆ่าฟันกัน
- ◇ ผู้ที่ชิงไร ที่นา ที่สวน ที่บ้านของผู้อื่น ชิงภรรยา ทรัพย์สินบริวารของผู้อื่น มาเป็นของตน

- ◇ ข่มเหงรุกรานเอาบ้านที่บ้านเรือน ไร่นา วัตวาอาราม ทำให้ผู้อยู่พลัดพราก
- ◇ ผู้ใจร้าย ให้ตัดตีนลินมือ ตัดหู ตัดจมูกผู้อื่น ฆ่าใจ
- ◇ ผู้โกหกหาความลัษณ์มิได้ หรือผู้เป็นพยานโกหก เข้าข้างด้วยคนผิด
- ◇ ผู้ประทุษร้ายมิตร หยิกข่วนสามี ทาส กรรมกร ป่าวไพร่
- ◇ เป็นชู้กับภรรยาหรือสามีผู้อื่น
- ◇ ตีศิระฆฆมนุชย์ถึงแก่ความตาย
- ◇ ผู้ที่ลักทรัพย์ ฆิดลูกฆิดเมียผู้อื่น ตีมเหล่าเป็นประจำ

- ◊ ผู้ล่องวงให้สตรีโลกลุ่มหลงการพ้อนร่า และกล่าวถ้อยคำเหลวไหลและหาประโยชน์มิได้ กล่าววาทาส่อเสียดท่านให้ได้อายุ พุดล่องวงให้คนเห็นผิด
 - ◊ เป็นคนขัดคำทรัพย์ ไม่ซื่อสัตย์ ให้เงินน้อยกว่าค่าของซึ่งมีค่า
 - ◊ เป็นคนตรงซำคำขาย โกงตาซัง
 - ◊ ผู้ใหญ่ข่มเหงหลอกลวงผู้น้อย ทำรูปปลัดว์ ปีกาจ หลอกลอนผู้มีใจฉลาด
 - ◊ ตระหนี่ และยังห้ามผู้อื่นมิให้ให้ทาน
 - ◊ หึงใจริษยา อิจฉาสตรีร่วมสามีตน ทำร้ายกลั่นแกล้งสตรีนั้น
 - ◊ ไม่เคารพยำเกรงสามี คำว่าด้วยถ้อยคำหยาบซำ
 - ◊ เป็นป่าว เขาให้แจกทานมียอมให้แจก
 - ◊ เป็นหญิงโสเภณี ตระหนี่มียอมให้ทาน
 - ◊ อิจฉา ทำร้ายเหล่านางสนม
 - ◊ ผู้เอามุตร ซำง ม้า และคนใส่ลงอาหารให้ผู้อื่นบริโภค
 - ◊ ประกอบยาให้หญิงมีครรภ์กินให้แท้งลูก
 - ◊ เป็นคนโกงเอาแกลบและซำงสืบปนในซำงเปลือกแล้วลงขาย
 - ◊ เป็นนายเพศฆาตฆ่าคนโทษ
 - ◊ อำมาตย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ยกทหารไปตีบ้านเมืองอื่นด้วยอำนาจพยาบาท
 - ◊ เป็นหัวหน้า มิโมโทก็ให้จับผู้อื่นผูกมัด
 - ◊ เป็นเจ้าเมือง ว่าความไม่เป็นธรรมรับสินบน
- การกระทำผิดศีลธรรมต่อบิตามารดา เช่น
- ◊ คำว่าตัดพ้อ ริษยา ส่อเสียดบิตามารดา
 - ◊ ใจหยาบซำ คำตีบิตามารดา
- การกระทำผิดศีลธรรมต่อสมณะพราหมณ์ผู้มีศีล เช่น
- ◊ คำว่าตัดพ้อสมณะพราหมณ์ ตีภิกษุและสามเณร
 - ◊ ผู้ประทุษร้ายผู้มีศีล สมภาติ ปัญญา ประทุษร้ายผู้ได้ธรรมวิเศษ
 - ◊ ผู้ถือเอาของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และมีมิจฉาทิฐิ
 - ◊ บุคคลผู้ตระหนี่ลาม เห็นลามกจะเกิดแก่พระสงฆ์ก็เข้าขัด
 - ◊ ให้นำน้ำและซำงซึ่งเหลือเดนแก่สมณะและพราหมณ์ผู้มีศีล
 - ◊ ให้นำเนื้อ เช่น เนื้อราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมู สุนัข และเนื้อมนุษย์แก่
- สมณะพราหมณ์ผู้มีศีล

- ◇ ดำสมนะ และให้อาหารอันเจือด้วยมูตรและคูก
- ◇ เอาอาหารที่ร้อน เผ็ด ขม ให้สมนะพรหมณ์ผู้มีศีลและหัวเราะเยาะเย้ย

เล่น

- ◇ แแยงอาหารที่นำมาถวายพระสงฆ์
- ◇ กระทำอันตรายแก่สงฆ์ ทั้งพระสงฆ์ควรได้ฉันก็มีให้ ของพระสงฆ์ได้มากก็

ทำลายสูญหาย

- ◇ บุกรุกเอาที่นาที่ทายกถวายไว้แก่สงฆ์มาเป็นของตน
- ◇ ยืมข้าวสารของสงฆ์มาหุง แล้วมิได้คืน
- ◇ ยุยงพระสงฆ์ ให้แตกกัน
- ◇ ผู้ที่ชิงกุฎิ วิหารที่มีผู้ถวายแต่พระสงฆ์ไปให้ผู้อื่น หรือนำมาเป็นของตน
- ◇ ผู้ลักของพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ลักของอุปัชฌาย์อาจารย์ สมนะ

พรหมณ์ ลักเองหรือให้ผู้อื่นลัก

- ◇ เห็นสมนะพรหมณ์ผู้เฒ่าอาพาธป่วยไข้ก้แก้งเหลกหลอนทำให้ตกใจ
- ◇ เป็นผู้ถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงในพระวิหารและลานเจดีย์
- ◇ ผู้หวนน้ำ ปิดป่อ ปิดสระ มิให้สมนะพรหมณ์ผู้มีศีลฉัน ไม่ให้ทั้งคนและ

สัตว์ดิรัจฉานกิน

◇ ผู้เฝ้าที่จักรม วิหารของสมนะพรหมณ์ผู้มีศีล อีกทั้งเฝ้าพระพุทธรูป พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ เฝ้าบ้านเรือนของผู้อื่น เฝ้าผ้าปูเตียงผ้าห่มของผู้อื่น เฝ้าของแห่ง พระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

- ◇ ผู้เอาผ้าธงบูชาสัพพมาเป็นของตน
- ◇ ผู้สบประมาทการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ
- ◇ ผู้เฝ้าทำลายที่อยู่และเครื่องบริโภคพระปัจเจกโพธิเจ้า
- ◇ ผู้ทำปัญหานันตริยกรรม
- ◇ เป็นคนชั่ว ตูเอาพระธรรมของพระพุทธรเจ้า
- ◇ สบประมาทพระพุทธรเจ้า
- ◇ ฆ่าพระปัจเจกโพธิเจ้า

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงสมนะพรหมณ์ที่ประพฤติดีด เช่น ไม่มีศีลทรงไตรจีวร ทำตนประดุมศีล สมนะไม่ปฏิบัติธรรม ฉันแล้วนอน เอาของที่เขากวายเป็นศรัทธา ไปเลี้ยงบุตรภรรยาแต่เดิม สมนะที่สะสมทรัพย์ให้ผู้อื่นกู้เอาดอก สมนะกินเหล้าเมา

ทำนา ทำไร่ ทูตีสลกระทำดูจมีศีลให้หายกศรัทธา ตระหนี่ พระธรรมมีผู้มาขอเล่าเรียนก็
เฉยเสีย เป็นภิกษุ ภิกษุณี สามเณร โลกเขาของผู้อื่นถวายสำหรับพระสงฆ์มาเป็น
ของตนเอง เป็นเจ้าอาวาส หวงแหนเอาเสนาสนะของสงฆ์ไว้เป็นของตน เป็นต้น

การกระทำผิดศีลธรรมต่อสัตว์มีชีวิต เช่น

- ◊ ผู้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ฆ่าเอง หรือให้ผู้อื่นฆ่า
- ◊ ผู้เผาไฟรังสัตว์ ทำให้สัตว์ในไฟถึงแก่ความตาย
- ◊ ผู้ที่ถือไม้คอกอยู่ปากไฟรังคอกทุบตีสัตว์ที่ออกมาให้ตาย
- ◊ ผู้จับโคมาเทียมเกวียน แล้วทิ้งแทงโดยตีไม่ปรานีปราศรัย
- ◊ ผู้ฝึกม้า ช้าง โค กระบือ ทรมานแก่สัตว์
- ◊ ผู้ทรมานสัตว์ ต้มสัตว์เป็นๆ ด้วยไฟ จับสัตว์ใส่กรงไซลิก จับสัตว์เป็นๆ

มาโยนลงในทรายร้อนๆ โยนในต้มให้จมนตาย

- ◊ ผู้ตีตีหัวสัตว์ถึงแก่ความตาย
- ◊ ผู้ใจหายบช้า จับเอาหมู แพะ เป็ด ไก่ มาเสียบหลาวเหล็กแล้วบั้งทั้งเป็น

หรือมัดแล้วโยนเข้ากองไฟ เผาให้สุกแล้วกินเป็นอาหาร

- ◊ ผู้เผาป่าทำให้สัตว์มีชีวิตทั้งปวงตาย
- ◊ ผู้จุดเพลิงเผาบ้าน เผาเมือง เผาชนบท ทำให้สัตว์ทั้งหลายตาย
- ◊ ผู้เป็นพระยา อำมาตย์ มีจิตร้ายกาจหายบช้า ฆ่าสัตว์เสียบหลาวเหล็ก

ให้ยกทุ่มเข้ากองเพลิง

◊ ผู้เป็นพระยา อำมาตย์ มีจิตร้ายกาจหายบช้า ผูกมัดสัตว์และมนุษย์ ผู้ไม่
มีความผิดด้วยเครื่องจองจำ แล้วให้เหลือบ และยุง ตะขบ แมลงปอง กู๊ด ให้ได้รับ
ความลำบาก

- ◊ ผู้จับสัตว์ทิ้งลงในก้อนดินอันร้อน
- ◊ คนใจหายบช้า จับเอานกเป็นๆ เป็ด ไก่ หงส์ น่าน เป็นๆ มาถอนขน

ปิดคอให้ขาดแล้วต้มแกงกิน หรือขาย

- ◊ เป็นพรานยิงสัตว์สี่เท้าและสองเท้ามาขายเลี้ยงชีวิต
- ◊ ผู้ฆ่าปลา เนื้อ แพะ สุกร โค กระบือ มาแลเป็นริ้วขายในตลาด
- ◊ ผู้เห็นหนอนและมดอยู่ในข้าวเปลือกก็ตำเสียให้แหลกไปด้วยข้าวเปลือก
- ◊ ผู้ฆ่าโคขายเลี้ยงชีวิต
- ◊ ผู้ฆ่าสุกรขายเลี้ยงบุตรภรรยา

◇ ผู้เป็นพรานป่าล่าเนื้อ

การกระทำผิดที่ถือว่าผิดศีลธรรมอันดีของคนในสมัยสุโขทัย ส่วนหนึ่งเป็นการกระทำผิดขั้นพื้นฐานในข้อเบญจศีล เป็นลักษณะของการผิดที่ใจ ผิดที่ท่วงท่า ผิดที่เจตนา และการกระทำที่ทุจริตต่อบุคคลอื่น โทษที่พึงได้รับบางอย่างมิได้เกิดขึ้นทันทีทันใด แต่จะกำหนดขึ้นเป็นโทษที่ใจให้เกรงกลัวต่อบาป ถ้าจะต้องตกอยู่ในภพที่น่าสะพึงกลัว ทั้งเปรตภูมิและนรกภูมิ เป็นบทลงโทษที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของคนไทย ซึ่งคงไม่ปฏิเสธว่าปัจจุบันความคิดเหล่านี้ก็ยังมีได้จางหายไปจากสังคมไทยเสียทีเดียว

กาลเวลาผ่านไปจากสมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงมีการบันทึกการกระทำผิดศีลธรรมเป็นวรรณกรรมหลายลักษณะในบริบทของสังคม และส่วนหนึ่งยังคงมีรูปแบบการกระทำผิดศีลธรรมในทำนองเดียวกัน โดยเฉพาะการกระทำผิดในข้อเบญจศีลเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย แต่จะสังเกตเห็นว่ามีการกระทำผิดที่รุนแรงมากขึ้น นั่นหมายถึงว่าการกระทำผิดศีลธรรมขั้นพื้นฐานในสังคมแต่เดิมมิได้ลบเลือนไป ความผิดนั้นก็ยังมิได้ถูกระทำอยู่ และกลับมีการทำมากขึ้น จากการกระทำผิดที่เป็นปัญหาพื้นฐานขยายสู่สภาพปัญหาที่กว้างมากขึ้น จากปัญหาเฉพาะกลุ่มมาเป็นปัญหาดังคมกับสภาพแวดล้อม ทั้งคนกับสภาพแวดล้อม คนกับคน คนกับสมณะพราหมณ์หรือในทางกลับกันสมณะพราหมณ์กับคนในสังคม อาจจะเป็นด้วยการขยายตัวของสังคม ผู้คนมีมากขึ้น เมืองเจริญขึ้น ปัญหาต่างๆ ก็ขยายวงกว้างมากขึ้นตามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าการกระทำผิดศีลธรรมบางอย่างที่ร้ายแรงอันเกี่ยวเนื่องกับพระสงฆ์นั้น คงเป็นเรื่องที่กวีรวบรวมจากคัมภีร์บาลีสมีซึ่งสิ่งที่บังเกิดขึ้นจริงในสังคม แต่คงเป็นสิ่งที่มิอิทธิพลต่อความคิดของคนในสังคม เพราะในราชปฤจฉาของรัชกาลที่ ๑ ก็มีเรื่องราวเหล่านี้ ดังความว่า

- ข้อ ๑. เหตุไรจึงนับอายุมนุษย์ตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไปจนถึงสองไชยลงมาจน ๑๐ ปี ว่าชื่ออันตรกัลป์ ซึ่งเป็นกำหนดอายุสัตว์ในอเวจี
- ข้อ ๒. โทษอนันตริยกรรมทั้ง ๕ กับโทษญาติพระยาพิฆาตพิฆาตของสงฆ์เผาโรงงาน ช่างไหนจะหนักเบาต่างกัน
- ข้อ ๓. ถ้ากัลป์จบหลายวันใด สัตว์ในอเวจีมีหนามรกที่พันทุกขีไปวันนั้นจะพันทุกขีไปทีเดียว หรือกรรมจะให้ผลสืบไปในกัลป์อื่นอีก

จากการศึกษาวรรณกรรมโลกศาสตร์ของไทยฉบับไตรภูมิพระร่วงของพญาสิทธิไทย แห่งกรุงสุโขทัย ซึ่งมีกลวิธีการร้อยเรียงโครงเรื่องเป็นระบบ และเปิดเรื่องด้วยภพภูมิต่างๆ อันต่างจากไตรภูมิโลกวินิจฉัยฉบับเรียบเรียงของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเปิดเรื่องด้วยกำเนิดโลกและวิวัฒนาการของโลก แล้วจึงเป็นเรื่องภพภูมิต่างๆ เป็นกลวิธีการร้อยเรียงที่สลับความกัน ทั้งในไตรภูมิโลกวินิจฉัยยังเป็นฉบับที่ทำให้เห็นวิวัฒนาการของงานเขียนที่กลายเป็นตำราเชิงวิชาการที่สอดแทรกข้อปัญหาและวิสัยทัศน์ปัญหาต่างๆ อย่างละเอียด การศึกษาข้อมูลในวรรณกรรมโลกศาสตร์สองสมัยนี้ ผู้เขียนพิจารณาข้อมูลบางส่วนในเรื่องจักรพรรดิราช เปรตภูมิและนรกภูมิก็เป็นสื่อสะท้อนให้เห็นว่า แม้วรรณกรรมโลกศาสตร์จะมีโครงเรื่องเดียวกัน เนื้อหาด้านคล้ายกัน แต่ก็ได้สื่อแนวคิดเดียวกันทั้งหมด เพราะบริบททางสังคมได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีของกวีในแต่ละยุคสมัยด้วย

บรรณานุกรม

ธรรมปรีชา (แก้ว), พระยา. *ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา เล่ม ๑-๒-๓*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.
วรมณี, พระราช, *ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์, ๒๕๒๖.
ศิลปากร, กรม. *วรรณกรรมสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙.

สำนักหอสมุด